

Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського

Ігор Куташев,

кандидат історичних наук,
докторант кафедри політології
Національного університету
ім. Т. Шевченка

Постать Станіслава Оріховського-Роксоланина, його суспільно-політична спадщина тільки починає входити в контекст національної політичної думки. Нині в науковий обіг введено твори мислителя, перекладені на сучасну українську мову. То ж завдання політологів – вписати цю постать в історію політичної науки. Завданням цієї статті є по-новому поглянути на суспільно-політичні ідеї мислителя, визначити суть його бачення концепції щодо держави і правителя. Актуальність і новизна розвідки в тому, що в ній особливо акцентується ідея антропоцентризму у спадщині мислителя, котра вплинула на його бачення державного устрою, ролі та завдання правителя. Фактично вперше робиться спроба проаналізувати суспільно-політичні погляди С. Оріховського в контексті широкого спектру ідей доби Відродження.

Спадщина С. Оріховського тривалий час була предметом вивчення польських науковців. Лише з початку 1990-х років вона привертає серйозну увагу українських вчених. Слід зауважити, що твори С. Оріховського вивчалися виключно у філософському контексті. Ми ж робимо спробу ввести цю постать в історію української політологічної науки. Розуміння С. Оріховським домінуючої ідеї Відродження – гуманізму – зводиться до вільної людини. Саме виходячи з цього мислитель і вибудовує власну концепцію держави та її правителя.

Станіслав Оріховський-Роксоланин народився 1513 року в селі Оріховці Перемишлянської округи. Дата народження – у „Листі до Яна Франціска Коммендоні про себе самого”: у „день святого Мартина, року Божого 1513” [1, с. 407]. Початкову освіту здобув у Перемишлі. Потім навчався в університетах Європи (Краківському, Віденському, Віттенберзькому, Падуанському, Болонському). Повернувшись додому, С. Оріховський став римо-католицьким священиком. Незважаючи на

закони конфесії, одружився, провадив активну діяльність за зняття з католицьких священників celibату. Він пише: „Сказав, що як священник піду слідом за родом матері своєї (який походив... від священників грецького обряду), і колись одружуся” [2, с. 413]. Одружився С. Оріховський 1551 року з Магдалиною, дочкою Яна з Холму, за що єпископ оголосив його „бунтівником, виключеним із суспільства... після чого прокляв” [3, с. 414].

С. Оріховський – автор низки суспільно-політичних трактатів яскраво гуманістичного спрямування. Це дві промови „Про турецьку загрозу” (1543, 1544 рр.), „Про celibат” (1547 р.), „Відступництво Риму” (1547 р.), „Нагучення королеві польському Сигізмунду II Августу” у двох редакціях (1543, 1548 рр.), „Промова на похороні Сигізмунда I” (1548 р.). Також він автор „Хронік”, присвячених опису 5 років з історії Польщі. Ці його праці написані латиною. Писав С. Оріховський і польською мовою. Зокрема, його твір „Квінкункс, тобто взірєць устрою Польської держави” (1564 р.), листи, діалоги, памфлети, промови створено польською. Власне життя С. Оріховський описав у листах до П. Рамузю та Я. Комендоні. Назвавши себе Роксоланином, С. Оріховський підкреслював свою приналежність до руського, себто українського народу. Помер мислитель 1566 року.

С. Оріховський знав багатьох визначних мислителів свого часу – з Австрії, Німеччини, Швейцарії, Італії, Польщі. Оpubліковано 110 листів, адресованих цим людям, а 18 – до Оріховського. Зокрема, він був знайомий з відомим гуманістом, професором Віденського університету поетом Яном Александром Брасіканом (помер 1539 року), німецьким реформатором церкви і засновником протестантизму Мартіном Лютером (1483 – 1546 рр.), німецьким протестантським теологом, педагогом Філіпом Меланхтоном (1497 – 1560 рр.), теоретиком, одним із засновників реалістичної теорії мистецтва в Західній Європі Альбрехтом Дюрером (1471 – 1528 рр.), італійським гуманістом істориком Паоло Рамузю (I-ша пол. XVI ст.), папським нунцієм у Польщі кардиналом Яном Комендоні (1524 – 1584 рр.) та багатьма іншими. Постать і твори С. Оріховського були знані й користувалися популярністю не лише на Русі та в Польщі, а й у Європі.

Інтереси гуманістів епохи Відродження зосереджувалися на людині. Від середньовічного теоцентризму Ренесанс переходить до антропоцентризму. Віднині людина з її думками, почуттями, переживаннями, емоціями, прагненнями перебуває в центрі уваги політичних мислителів епохи. Саме проблема людини, її соціального буття, морального світу визначає світогляд Відродження, а „ідеї гуманістичного антропоцентризму з його трактуванням людини як найвищої цінності, обґрунтовували стихійне самоутвердження особистості в її чисто земному втіленні” [4, с. 624]. С. Оріховський творить концепцію самодостатньої людини, від якої залежить, чи стане вона гідною високого призначення, чи перетвориться на „огидну й нікчемну тварину”. Така людина не може існувати без свободи волі. Йдеться про свободу людини в її діях і вчинках,

право вибору між добром і злом.

У добу Відродження проблема свободи волі осмислюється на новому рівні. Згадаймо полеміку між Еразмом Ротердамським і Мартіном Лютером. Еразм наголошує на праві людини добровільно обирати правильний шлях, необхідності усвідомлення нею відповідальності за свої вчинки. Лютер сформулював концепцію абсолютного передвизначення, згідно з якою людська воля не відіграє жодної ролі і значення, розвинув теорію несвободи волі та спасіння через віру. На думку С. Оріховського, людина наділена свободою волі й розумом. Свобода волі потрібна їй, аби творити добро чи зло. Вона має відповідати за своє майбутнє через здійснені нею вчинки, тому майбутнє визначається людиною, а не Богом. Сенс життя людини, за С. Оріховським, – у досягненні щастя та особистої свободи. Найбільша вартість людського життя – залишитися в пам'яті нащадків після смерті.

Неминучим у працях політичних мислителів доби Відродження є звеличення видатної особистості, її ролі в історичному процесі. Це – яскравий вияв реалізації ідеї антропоцентризму. У творчості С. Оріховського ідея видатної і сильної особистості, котра є учасником історії, найбільш зреалізована в „Промові на похороні польського короля Сигізмунда Ягелона”. Він підносить постать короля: „Сигізмунд жив краще, ніж ті говорили, й краще правив, ніж вони навчали. Таким чином, наш король був не вигаданим і не мальованим, але живим, вів справи так, що Бог зробив його прикладом для інших королів” [5, с. 181]. Відповідно до світогляду Відродження, С. Оріховський бачить свого героя у контексті загальносвітової історії, наголошує на його значенні не лише для Польщі, а й інших держав: „Бо коли здобув мир для своєї держави, став речником миру не тільки для своїх підлеглих, а й для інших народів і держав” [6, с. 192 - 193].

Ідея звеличення видатної особистості звучить і в творі „Життя і смерть Яна Тарнавського”. Тут герой є втіленням ідеального сенатора, людини, котра підтримує короля: „Ян Тарнавський, високої проби сенатор, дораджував не тільки на війні, а й удома, охороняючи республіку. Знаючи, що республіка є не що інше як тільки *coetus civium commonione iuris et societate utilitatis* („зібранням громадян, поєднаних правом і спільною користю”), він найбільше дбав, щоб наша польська громада, спільністю права і одностайним пожитком з'єднана, цілою в Польщі була. Але оскільки вважав, що справедливість у Речі Посполитій є ніби душею в тілі... (держави, позбавлені справедливості, є ні чим іншим, як справжньою злочинністю), то і дбав про справедливість у Польщі як про власну душу” [7, с. 279].

З образу ідеального правителя С. Оріховський виводить ідеал людської доброчесності, а це – цнотливість. Для мислителя характерний яскраво виражений оптимістичний погляд на людське життя, в котрому слід

досягати гармонії і щастя. А щастя, за С. Оріховським, – можливість для повного вияву особистості, її максимальної реалізації. Серед особистих якостей людини С. Оріховський особливо виокремлює розум, що дається людині Богом. Саме розум творить підстави для вчинення доблесних вчинків, він є також інструментом духовного спасіння, засобом пізнання навколишнього світу, Божественного єства. Про користь розуму в суспільному житті С. Оріховський пише в „Напученні” та в промові на „Похорон Сигізмунда”. У нього розум часто ототожнюється з мудрістю. В цих же творах виявляються й історіософські погляди мислителя, котрий „сприяв формуванню нової історіографії з виразним національним змістом” [8, с. 189]. С. Оріховський надає історії соціального й політичного значення, оскільки вона допомагає з’ясувати суть і причини сучасних явищ суспільно-політичного життя, вимальовує перспективу. Мислитель наголошує на необхідності об’єктивного опису історичних подій. Певний відступ від правдивості можливий у напученнях і надгробних промовах.

С. Оріховському притаманний критичний метод при осмисленні джерел. Текст для нього – логічна та історична цілісність. За С. Оріховським, історичний процес – прогрес духовних і політичних форм суспільного життя: моралі, правових і державних інститутів, знання тощо.

Наступна проблема, котра є однією з визначальних у суспільно-політичних поглядах С. Оріховського, – роздуми про державу, проблеми політики та етики. Це було близьким і зрозумілим йому, адже сам був суспільно-політичним діячем. Загалом же створений вітчизняними гуманістами „комплекс державно-правових ідей становить їх найвагоміший внесок у розвиток тогочасної української думки. Найбільшу увагу вони приділяли проблемам походження та сутності держави, війни і миру, а також осмисленню форм державного правління” [9, с. 236].

Ідея антропоцентризму в С. Оріховського логічно впливається в його концепцію держави. Для нього людина – важливий чинник творення державного організму. А серед внутрішніх чинників походження держави він вбачає розум і мову.

Наприкінці XVI століття починає формуватися українське козацтво. То ж гуманісти висловлюють думку, що українська держава виникла не лише з волі Бога, а й завдяки старанням давніх русичів-українців. Відповідно і в С. Оріховського бачимо дві підстави для виникнення держави – залежна від умов життя воля індивіда і вроджений інстинкт до суспільного життя. Українські гуманісти межі XVI – XVII століть усвідомлюють необхідність творення національної держави, „яка б політичними, дипломатичними, культурними, врешті військовими засобами захищала життя і свободу українського народу” [10, с. 102]. Саме в добу Відродження народжується ідея національної держави, чітко обмеженої територіально.

В концепції держави С. Оріховського спостерігаються запозичення з

античних політичних теорій. Деякі дослідники називають його „платоніком”, інші – „арістотеліком”. Але, на нашу думку, український мислитель брав з античних концепцій лиш те, що відповідало його власним уявленням про державу, було близьким його світоглядові, а також те, що відповідало вимогам і потребам конкретної історичної доби – Відродження. С. Оріховський запозичив ряд положень з концепції держави Ціцерона, що є компромісним варіантом між концепціями Арістотеля і Платона. Він уявляв державний організм таким чином: „Держава є об’єднанням багатьох домів, поселень, міст, повітів, земель, вільних людей, які одному, родом найславнішому, волею найяснішому, справедливостію найпохвальнішому і мужністю найславнішому зверхникові, обраному вільним голосом вільних людей, для спільного добра добровільно піддані” [11, с. 240]; „державна є зібранням громадян, об’єднаних спільним правом і спільною користю” [12, с. 240]. Згадаймо Ціцерона, в концепції якого держава є „зібранням народу, поєднаного правом і спільним благом” [13, с. 240]. С. Оріховський знав і критично використовував ідеї інших мислителів, зокрема Арістотеля, Платона, Ціцерона, Томи Аквінського, Августина, Еразма Роттердамського. Але він бере у них тільки те, що відповідає його поглядам, а також адаптує запозичені ідеї до національної специфіки, настроїв доби Відродження.

Власну концепцію державного правління С. Оріховський виклав у трактаті „Політія”. Виникнення польської політії, на його думку, – вершина на шляху політичного розвитку суспільства. Мета держави – гарантувати права і свободи кожній людині. Він описує систему взаємних обов’язків громадянина перед державою і держави перед громадянином. С. Оріховський послідовно обстоював принцип публічно-правової держави. В ідеальному суспільстві всі коряться праву, а право не може коритися нікому – ні королю, ні сейму, ні шляхті, ні народу. Право – це визначальна ознака ідеальної держави. Його велика сила дає силу державі. Воно гарантує розвиток держави.

Фактично український мислитель обстоює ідею суспільно-договірної походження держави. Звідси і його міркування про демократію, природне право, свободу, незалежність світської влади від церкви (останні змінювалися). С. Оріховський – один з перших у Європі ідеологів освіченої монархії. Він не раз наголошував, що хотів би бачити на троні короля як „філософа”, себто король має бути мудрим. У „Напученні”, звертаючись до Сигізмунда, мислитель пише: „Ти правитель, а я – підлеглий, а тому й мудріший за мене. Якщо ти мудрий, тоді і я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець. Отже, я нещасний від твого прогріху” [14, с. 26]. Фактично від мудрості короля, того, наскільки він є філософом, мислитель виводить можливість щастя кожного громадянина. У розділі „Про короля” він зазначає: „Не будь-яка людина здатна бути при владі. А лише така, що за природою своєю прагне до

правди і справедливості. Але й цього не достатньо. Треба, щоб прагнула вона до науки, яка саму людину зробить і правдивою, і справедливою” [15, с. 27].

У проблемі стосунків „король – закон” С. Оріховський визначає, що закон є вищим за короля. Закон – це найвища категорія у державі, котрій коряться всі. А ставлення короля до закону визначає у розділі „Що в державі більше: закон чи король” так: „Держава набагато шляхетніша і достойніша за короля. Закон же, якщо він є душею і розумом держави, значно кращий за непевну державу і вищий за короля. Отже, закон дорівнює королеві і навіть кращий і набагато вищий за короля” [16, с. 33]. Крім того, закон „є правителем вільної держави, але мовчазним, сліпим і глухим. Згідно з ним обирається одна людина, яку ми називаємо королем. Він – уста, очі й вуха закону” [17, с. 33]. Важливого значення у концепції держави С. Оріховський надає роздумам про сенат як про керівний орган, без якого держава теж не може існувати. Він закликає короля: „Найбільше потурбуйся про підбір сенату, – щоб з обраного тобою сенату всі люди зрозуміли, що ти справжній король, а не тиран” [18, с. 35]. Мислитель виступає проти внутрішніх протистоянь у сенаті, адже „ніщо так швидко не руйнує державу, як чвари в сенаті” [19, с. 36]. Звертається С. Оріховський і безпосередньо до сенаторів: „Приборкайте ради богів безсмертних душі, панове сенатори, і тримайте їх у покорі. Хай громадське нещастя переважає вашу особисту ненависть. Принесіть її у жертву нам, принесіть у жертву спільному гаразду, принесіть у жертву самим собі, дружинам і дітям своїм. ...Відкиньте приватні суперечки. Хай республіка стане поприщем і причиною вашої слави” [20, с. 222].

Король має дбати про благо підданих. С. Оріховський говорить про взаємні обов’язки короля і підданих: „Я хотів би бачити тебе королем, який зуміє, як треба, правити, які звичаї наслідувати і яким чином стримувати себе, щоб між нами обома було порозуміння – з одного боку покірність, з другого – правління. Ти мені наказуй суворо, а я, в свою чергу, підкорятимусь тобі без образи. Дбай і про те, щоб я поважав тебе” [21, с. 40 – 41]. Саме на дотриманні цих взаємних обов’язків тримається лад і спокій у державі. С. Оріховський бачить короля рівним зі своїми підлеглими. І саме така рівність відповідає ренесансному баченню людей рівними у своїх правах: „Король є братом, а не паном для своїх підлеглих” [22, с. 379].

У структурі справедливого суспільства С. Оріховський виокремлює дві постаті, кожна з яких є визначальною для держави, – король і священник. Баланс цих двох гілок – державного організму і церкви – забезпечує справедливі відносини в суспільстві. Саме „для справедливості дав Бог людям священників і королів” [23, с. 389]. Крім того, справа священника є вічною, а король є тимчасовим правителем.

В епоху Відродження найдосконалішими формами державного правління вважалися монархія і республіка. Монархію тоді розуміли як

владу одного справедливого правителя. Він веде громадян шляхом закону і добра, а його особисті якості – приклад для всіх інших громадян. Суспільно-політичні мислителі доби Відродження підтримували монархічну владу, яка не має ознак тиранії. Республіка для гуманістів – ідеальний лад, вираз народного суверенітету. Перевагу вони віддавали сильній владі світського державця, спроможного дати лад у суспільстві завдяки своїм особистим якостям (Т. Гобс, Н. Макіавеллі, Ж. Боден). Крім того, у добу Відродження побутувала ідея так званого „змішаного правління”.

С. Оріховський розрізняв чотири форми державного правління. Монархія – устрій, де править одна людина; олігархія – влада групи могутніх громадян; демократія – правлять усі. А політія – приклад ідеального державного організму. Це фактично форма змішаного правління. Саме політія найбільш приваблювала С. Оріховського. Трактат „Квінкункс, або Взірець устрою польської держави” присвячений політії, роздумами про її структуру. Вчений, розвиваючи власну концепцію політії, спирається на досвід різних мислителів – від античних до сучасних йому. Він будує свою теорію державного правління відповідно до устрою тогочасної Польщі. С. Оріховський є одним з „найкращих ідеологів просвіченої монархії у Європі” [24, с. 302]. На його думку, сильна, освічена, гуманна монархія має бути обмежена законами, впливом радників, моральними принципами і милосердям правителя. Освіта і виховання для правителя дуже важливі. Належна освіта і виховання правителя – запорука існування і розвитку цивілізованої держави. Правитель має бути лагідним, справедливим, розважливим, доброзичливим.

С. Оріховський категорично не сприймає будь-якої тиранії, найменших її форм у державному правлінні. Елементи тиранії мислитель вбачає у такій формі державного правління, як князівство, тому виступає проти неї. С. Оріховський звертається до прикладів із сучасного йому життя, порівнюючи державні лади у різних країнах: „Між Москвою, Волохами, Литвою і Польською державою така відмінність, як між неволею і свободою. А якщо Литва... з тої природної неволі хоче вийти, нехай унії з Польською державою пильно домагається” [25, с. 358].

Теорія природного права – важливий та унікальний здобуток суспільно-політичної думки доби Відродження. У ній найбільшою мірою відображено спроби застосувати тогочасні природничі уявлення до осмислення проблем суспільно-політичного характеру. Теорія природного права осмислювалася й С. Оріховським. Вчені вважають, що у мислителя був спеціальний трактат, присвячений цій проблемі, – „Про природне право”, який, на жаль, не зберігся. Окремі думки з цього питання знаходимо у промовах „Про турецьку загрозу”, в „Напученні польському королеві”, „Квінкунксі” тощо. Серед принципів природного права С. Оріховський називає такі: право власності, рівних можливостей,

дотримання договорів; право на життя, мир, злагоду в суспільстві; на справедливість, шлюб. На його думку, право власності – це утримання від зазіхань на чужу власність. Жити у згоді з законом природи означає дбати про право на життя, мир, злагоду, спокій у державі. Поняття вроджених для кожного індивіда свобод – одна з визначальних у концепції природного права. Людина в неварварській державі має право на свободу совісті, слова, право керуватись власним розумом. Усі справи мають вирішуватися на підставі закону справедливості. Нехтування якогось із цих прав – свідчення дикості, варварства, деспотизму. Це суперечить природному праву. За С. Оріховським, Польща – неварварська держава, а Московія і Туреччина загрожують поневоленням народам Європи, тому вони є варварськими.

З ідеї природного права С. Оріховський виводить поняття громадянської свободи, доцільності і розумності. Він порушує і вирішує проблему співвідношення справедливості та права. Для С. Оріховського право – одне для всіх: і бідних, і багатих, і правителів, і звичайних людей. Природне право вище за людські закони, які можна і треба змінювати. Важливе місце в концепції природного права мислителя посідає проблема целібату. Він категорично виступає проти заборони католицьким священикам одружуватися. Цій проблемі присвячено трактат „Про целібат” і „Відступництво Риму”. С. Оріховський дискутує з папою римським, доводячи шкідливість целібату.

Ідея спільного блага була розвинена ще античними мислителями Платоном, Арістотелем, Цицероном, стоїками. Європейська християнська цивілізація доби Середньовіччя будувалася на засадах, згідно з якими держава має вести спільноти людей до спільного блага. Про це твердили святі отці церкви Августин, Тома Аквінський. Мета держави – піклуватися про спільне благо громадян, творити їм добро. У концепції мислителів Відродження бачимо ідеал нової людини, котра сама творить і себе, і державу, трудиться задля її блага. Інтереси такої людини збігаються із суспільним благом.

Погляди С. Оріховського щодо служіння спільному благу викладено у „Напученні”. На його думку, король має турбуватися про благо народу, бо це – найвищий закон держави. Король призначений для держави, а не держава для нього. Діяльність людини має спрямоватися на служіння державі та суспільству. Цінність міркувань С. Оріховського щодо „ідеї спільного блага зосереджена в гаслі „До дії!” В добу зростання шляхетської могутності, коли шляхта, досягнувши вершин влади, прагнула спочинку на лаврах, турбуючись про суто особисті справи і витрачаючи зусилля тільки на те, щоб утримувати здобуте, заклик автора до чину (дії) задля спільного блага (*pro bono publico*) був актуальним задля піднесення вартості праці для загалу, уполітиченої за часів Оріховського” [26, с. 261].

Справедливість – ця соціально-політична і морально-правова категорія

дуже цікавить гуманістів. Вона „характеризує відповідність між практичною роллю індивідів або соціальних груп у житті суспільства та їх соціальним становищем, між їхніми правами й обов'язками, між вчинками і винагородами, заслугами людей та їх суспільним визначенням” [27, с. 277]. С. Оріховський звертається до короля, закликаючи його дбати про справедливість, „якщо хочеш у країні зажити слави найсправедливішого” [28, с. 44]. Справедливість бачиться мислителем як особиста риса людини. Також він виокремлює іншу справедливість, ту, що „тримається на законах... Цю другу частину справедливості ти мусиш цінувати у твоїй державі, яка є немов ліками для зцілювання ран”, а „першою є справедливість, а не сила” [29, с. 373]. На думку С. Оріховського, справедливість – це душа держави, головна чеснота, на основі якої мають вирішуватися всі питання.

Суспільний ідеал свободи – це результат індивідуалістичних тенденцій Ренесансу. Він виявляється в акцентуванні уваги суспільно-політичних мислителів на правах особи, свободі її волі та незалежності. Ідея свободи важлива й для С. Оріховського. Її він називає найбільшим надбанням людини, завдяки їй особистість може зреалізувати свою сутність. Громадяни мають зрозуміти різницю між свободою і неволею. Його декларації про свободу перейняті незаперечним і сильним духом ренесансно-гуманістичної філософії. Справжню свободу породжує такий державний лад, коли всі підкоряються праву, тоді всі рівні. Запорука свободи – дотримання законів. С. Оріховський пише: „Як неволя думку в людині тлумить, нищить, гасить (що теж і на обличчі людському відобразитись мусить), так і вольність у людині думку множить, серце підносить, обличчя веселим, око сміливим, погляд і ходу жвавою в ній робить” [30, с. 370].

Важлива у концепції С. Оріховського проблема співвідношення світської (королівської) і церковної влади. Спочатку верховним суб'єктом влади вважав короля. Пізніше визнавав за церквою право брати участь в управлінні державою. Потім – зверхність церковної влади над світською. Побуває думка про поворот С. Оріховського до теократичних традицій. Але дослідники часто забувають про особистий фактор, котрий у добу Відродження мав колосальне значення. Протягом короткого часу померли дружина і п'ятеро дітей С. Оріховського. Мислитель сприйняв це як кару Божу за збиткування над папою римським. Тому написав серію так званих „покаянних” трактатів до папи. Себто, йдеться не про теократичні традиції, а про вплив особистісних чинників на вияв позицій мислителя.

Проблема війни і миру, справедливих та несправедливих воєн розглядається С. Оріховським у промовах „Проти турецької загрози”. Одна – до польського короля, друга – до шляхти. Війни за свободу називає справедливими, загарбницькі – прокляті людьми. С. Оріховський порушує актуальну для того часу ідею єдності слов'янських народів у боротьбі проти

турецької експансії. Він виступає за війну з Туреччиною, котра загрожує поневоленням усім європейським народам.

У добу Відродження в Україні починає формуватися національна свідомість. Вона виявлялася на рівні етнічної свідомості, конфесійної, політичної ідентифікації. Усвідомлення приналежності до Русі – конкретна її реалізація. На противагу твердженню про ренесансний космополітизм можна говорити про національну самоідентичність гуманістів. Багато з них, підписуючи свої твори, наголошували на походженні. С. Оріховський свою самоідентифікацію визначав так: він народу українського, держави польської – „gente Ruthenus, natione Polonus”. Часто цей вислів перекладають як „племені руського, нації польської”. В. Литвинов запропонував та обгрунтував саме таку версію перекладу [31, с. 347], котра, на нашу думку, є найбільш точною. С. Оріховський історію України-Русі подає як окрему від польської. Польща і Русь – дві нації та дві держави у його розумінні. У добу Відродження „весь комплекс моральної філософії громадянського гуманізму, який включав і соціально-політичні ідеї, був чітко орієнтований на виховання патріотизму та суспільної активності людей” [32, с. 312]. Важливим це було і для С. Оріховського.

Насамкінець слід наголосити, що ідеї громадянського гуманізму, котрі є домінуючими у творах українських гуманістів, сприяли формуванню національної самосвідомості, почуття патріотизму. Саме ці ідеї стали визначальними у спадщині С. Оріховського. Крім того, ці ідеї сприяли утвердженню цінності політичних свобод. Такі тенденції розвивалися в контексті західноєвропейської гуманістичної суспільно-політичної думки. Але водночас набували національного забарвлення. Твори українських політичних мислителів доби Відродження стали тією світоглядною базою, котра сприяла гуртуванню українського народу у вирішальний період його національного становлення. Вони стали ідеологічною підготовкою майбутньої національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Безперечно, вирішальну роль у цьому процесі відіграв С. Оріховський.

Література:

1. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2 частинах. – Частина 1. – К., 1995.
2. Там само.
3. Там само.
4. **Лосев А. Ф.** Эстетика Возрождения. – М., 1978.
5. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2 частинах. – Частина 1. – К., 1995.
6. Там само.
7. Там само.

8. **Литвинов В.** Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV — початку XVII століття. — К., 2000.
9. Там само.
10. **Нічик В. М.** Петро Могила в духовній історії України. — К., 1997.
11. **Литвинов В.** Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV—початку XVII століття. — К., 2000.
12. Там само.
13. Там само.
14. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2 частинах. — Частина 1. — К., 1995.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Там само.
23. Там само.
24. **Литвинов В.** Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV — початку XVII століття. — К., 2000.
25. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2 частинах. — Частина 1. — К., 1995.
26. **Литвинов В.** Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV — початку XVII століття. — К., 2000.
27. Там само.
28. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2 частинах. — Частина 1. — К., 1995.
29. Там само.
30. Там само.
31. **Литвинов В.** Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV — початку XVII століття. — К., 2000.
32. **Нічик В. М.** Реформаційні й гуманістичні ідеї в братських школах / Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI — початок XVII ст.). — К., 1990.